

CONTRACȚIUNEA LOGICĂ. O NOUĂ IMAGINE A FORMALULUI (I)

CEZAR ROȘU

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, Academia Română

THE LOGICAL CONTRACTION. A NEW IMAGE OF THE FORMAL

Abstract. The logical contraction represents the second moment, that of fixing, of the thinking process. It connects the first initial moment of the expansion of thought towards necessity, and the third moment of real logic (as aimed by Constantin Noica): the dialectical. These three terms from ontology: individual, determinations, general, will create in logic the triangle, which philosophy appealed to along time in its attempt to order the diversity of immediate existence. Either starting from the individual and climbing through determinations towards the general, or the opposite way from substance through determinations to the subject, or on the modern way from determinations which, under the power of the law, explains the individual fact – the attempt was to identify the logical within the being. But in order to see how the logical triangle functions within the process of contraction, one must find the nature of the three terms, and also the nature of the new logical forms that Noica proposes.

Keywords: individual, determinations, general, logical field, physical field, morfogenetical field, the resonance principle, the formative causation principle, the logical form of things

Oricărui demers al gândirii îi apare mai întâi „o totalitate încă nedistinctă”¹. Nu-i apare nici individualul, nici generalul, ci un câmp, o indistinție originară, prima treaptă (a nedeterminării) – treapta individualului general². Avem la început o experiență de gândire anterioară unui subiect și unui predicat și deci a oricărei judecăți: „dintr-un fel de unitate sintetică se desfac cei doi termeni”³, iar din aceștia se desprind notele specifice (determinațiile). În concepția lui Constantin Noica, o astfel de experiență de gândire nu poate fi reflectată decât de o logică lărgită. O astfel de logică este o determinare *a priori* nu numai a unui obiect în genere, ci chiar raportul gândirii cu acesta, pus ca temă. Tema devine un orizont, în care reflexiunea logică se apleacă asupra condițiilor întâlnirii posibile cu obiectul. Posibilul

---

¹ C. Noica, „Pentru o teorie a câmpurilor logice”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 230.

² *Ibidem*, p. 229.

³ C. Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 40.

care scoate lumea „din încheieturile ei, fără totuși să se fi întâmplat ceva încă”⁴, face ca accentul să cadă pe faptul întâlnirii, care nu mai este o simplă întâmplare precum întâlnirea cu un obiect ce-ți apare privirii, ci o condiție de permanență. Cu alte cuvinte, faptul întâlnirii se regăsește identic față de oricare dintre obiectele ce cad în orizontul întâlnirii (al temei). Această identitate face din permanența tematică asupra tuturor obiectelor întâlnite în acest orizont o prioritate absolut necesară: primatul activ al posibilului asupra realului⁵. Generalul pus ca temă trimite la permanența unei structuri: cuplul în act, în care se nasc categoriile. Gândul că ar putea fi ceva mai originar decât categoriile ce duce la nașterea lor – cuplul logic, unde nu avem de-a face cu gândirea formulată, ci cu actul gândirii, cu reflexiunea logică, pare a fi de inspirație kantiană. La Kant, conceptele reflexiei (Kant distinge reflexia logică de cea transcendentală), în număr de patru sub formă de cupluri⁶, sunt încă mai originare decât categoriile. Și pentru Noica există ceva mai originar decât categoriile: acel ceva ce le dă naștere, și anume termenii ontologici și structura lor dinamică – cele șase cupluri, structuri binare constituite în cuplu numite de el profaze, care se desfășoară de-a lungul a două cicluri: contemplativ și rezolutiv. Abia această structură generatoare de câmp logic, explorată până la cea mai intimă posibilitate a sa, va găsi necesitatea, care va defini, din ce în ce mai adecvat⁷ generalul cu care se poate desfășura cel de-al doilea moment al logicii lărgite: contracțiunea logică. Dar această experiență a primei trepte anterioară oricărei judecăți este de asemenea anterioară și oricărei noțiuni⁸ în care se va transforma cuplul logic⁹ în cel de-al doilea moment al gândirii în desfășurare, cel de fixație¹⁰, în care gândirea se oprește din deschiderea ei procesuală și concludă. Cu momentul contracțiunii, formele logice cunoscute devin condensări ale procesului logic, dar pe o nouă cale a formalizării, pe drumul invers celui al logicii clasice, anume de la complex la simplu¹¹. În această nouă perspectivă,

---

⁴ C. Noica, *Douăzeci și șapte trepte ale realului*, București, Editura Științifică, 1969, p. 104.

⁵ *Ibidem*, p. 105.

⁶ Primul cuplu: identitate-diversitate se referă la categoriile unității și pluralității, al doilea: concordanță-discordanță are de-a face cu afirmația și negația, în cel de-al treilea cuplu: intern-extern este vorba despre categoriile substanței și cauzalității, iar ultimul: materie-formă (adevărat nucleu al gândirii critice) dă modalitatea prin care putem determina ceea ce este mai întâi dat, determinabilul în genere.

⁷ Fiecare treaptă pe care se așează la un moment dat un general considerat definit va trebui regândită, procesul logic circular-deschis („mișcarea sa în cerc se reia lărgindu-se”) verificând de fiecare dată dacă generalul intrat în expansiune și-a dobândit necesitatea, adecvarea.

⁸ Nu concept și nici idee, care sunt produsul altor forme de gândire decât ale simplei aprehensiuni din logica tradițională.

⁹ Determinațiile devenind *note* și constituind comprehensiunea noțiunii, iar individualurile, expansiunea ei sau *sfera*, care în noua formalizare, cum vom vedea, nu va mai fi în raportul invers al „intensiunii obiective” de natura explicației, nici de menținere a sferei în cazul „intensiunii subiective” întâlnită în procesul expunerii, ci într-un raport direct, în care odată cu sfera crește și conținutul – în cazul „intensiunii comprehensive” de natura înțelegerii.

¹⁰ Formalul în înțelesul lui obișnuit: „curmarea” procesului gândirii care, în logica lărgită propusă de Noica, se va relua la un nivel mai înalt, ca procesualitate dialectică.

¹¹ În noua formă de fixație a procesului logic, propusă de Noica, în care contractarea se face pe sensul opus, pe direcția silogism-judecată-concept.

spre deosebire de logica formală mai puțin tetică decât ipotetică¹², tematicul va întemeia tetic, dincolo de adevărurile obținute despre oricare obiect¹³ al cunoașterii, un adevăr mai profund prefigurată, cum am văzut, de Kant: structura originară a reflexiunii logice – cuplul logic¹⁴. Dacă logica lui Ares (tradițională sau matematică) se instalează de la început în elementul generalului nesocotind ambivalența realului pentru gândire, adică acea tensiune dintre un individual și un general, rămânând doar la formă și operativitate și doar la ipotetic, neinteresându-se de obiectul implicațiilor și inferențelor ei, atunci logica, spune Noica, „are de ales: sau servește exclusiv (dacă servește cu adevărat) o gândire pentru care nu există de la început o problematică a individualului, ca în matematici, sau servește (înterează, reflectă, ridică la nivel de luciditate) restul culturii științifice, pentru care tocmai individualul și raportul lui cu generalul sunt problema, una față de care logica matematică ar fi doar cazul limită”¹⁵.

Pentru a înțelege însă necesitatea acestei noi formalizări, care are ca punct de plecare nu formele de gândire constituite, ci termenii constituenți ai cunoașterii și, cum spune Noica, mai larg, ai oricărui demers al ființei cu logos, trebuie înțelese mai întâi: 1. natura acestei bivalențe, adică ce se poate înțelege de fapt prin individual și general, de care totul în lume pare a ține și care odată cuplați vor genera un câmp logic; 2. natura conceptului de *formă logică*.

1. Prin individual, ca formă de existență, denumim o modalitate a realului ce are sens deplin abia pe treapta ființării privilegiate, în sfera umanului. Pe treapta materiei neînsuflețite, nimic nu se individualizează – elementele din tabloul lui Mendeleev sunt aceleași peste tot. Abia în sfera organicului începe procesul de individualizare. În logică, nu despre această modalitate a realului, nu despre individualul ontologic, este vorba, căci pentru reflexiunea logică „realitatea nu e existență, ea înseamnă încadrarea existenței nemijlocite într-un orizont (De existența electricității știau și anticii, dar numai pentru moderni electricitatea a devenit o *realitate*)”¹⁶. Individualul logicii este, în formularea lui Noica, *lumea pentru noi*, în toată varietatea ei de relații și acțiuni, lumea pentru cunoaștere. Lumea este pentru cunoaștere un individual chiar dacă în ea însăși e de natură generală – una a ordinii guvernată de legi, ce ne apare ca fiind sub imperiul constrângător al necesității. Uneori, lumea ne apare sub forma paradoxală a întâmplării, atât timp cât gândirea nu poate surprinde din primul moment generalitatea ei. Ea îi apare cunoașterii în maniera clopotului lui Gauss. Logicul deci nu se interesează de *individualul-lume în ea însăși*, ci „de acela pe care omul, cu experiența sa de viață conștientă îl aduce, decupând în real obiecte, situații sau procese individuale”¹⁷, în care probabilitatea de

¹² A decurgerii a ceva adevărat din ceva presupus adevărat caracteristică logicii lui Ares, atât tradițională (a deducerii *ex principiis*), cât și matematică (cu calculul sau metoda deducerii axiomatice).

¹³ Obiect în genere în sensul oricărui *ceva* care intră în raport cu gândirea, nu în sensul lui numai corporal.

¹⁴ Unde posibilitatea nu este numai în gând, ci și în lucruri, îngăduind dialogul omului cu ele. La Kant era vorba despre adevărul transcendent care face posibil, precedându-l, orice adevăr empiric (capitolul despre schematism).

¹⁵ C. Noica, „Pentru o teorie a câmpurilor logice”, în ed. cit., p. 228.

¹⁶ C. Noica, *Douăzeci și șapte trepte ale realului*, p. 106.

¹⁷ C. Noica, „Pentru o teorie...”, p. 228.

aparitie a erorilor este aproximativ aceeași pe ambele pante ale clopotului, pe care se aproprie sau, dimpotrivă, se depărtează aceste situații sau procese și în general orice realitate de realitatea împlinită. Dar individualul logicului va cuprinde nu numai lumea în ea însăși, ci și lumea gândurilor. Și nu întâmplător expresia funcției Gauss conține constantele e și π ce reprezintă logaritmare sau adaptabilitatea noastră la lume prin eliminarea erorilor și circularitatea, care este chiar modul de desfășurare a cercului profazelor pe care le folosește Noica în construcția noilor forme logice. Dacă, la început, noi vedem momentele individuale „ca rupte de legea lor”¹⁸, gândirea va încerca să corecteze, ca o a doua vedere (cu o *a doua navigare* – după o expresie celebră), această dezordine în care e așezat individualul. Gândirea va surprinde la început unele regularități cum ar fi, cu exemplul¹⁹ de mai sus al clopotului, următoarea: erorile mai mici sunt mai frecvente decât cele grave și va ajunge treptat la identificarea generalului (legea de distribuție a erorilor = curba în sine), *i.e.* la lege: valoarea cea mai probabilă a cantității măsurate, prin efectuarea mai multor măsurători ale aceleiași cantități, este media măsurătorilor. „Aceasta și înseamnă a gândi: a ieși din îngustimea lumii *pentru noi*, idiomatică, și a intra în cea comună, *logică*”²⁰.

Dacă individualul ne apare bivalent și ni se înfățișă sub două forme legate disjunctiv: „fie o modalitate a realului însuși, fie simplul fel de-a fi pentru noi al oricărui real”²¹, generalul ne apare ca expresia prin excelență a conjunctivului, ca „modalitatea realului care e deopotrivă în sine și în noi, ființe gânditoare”²².

Cu aceste „înțeleșuri” putem afirma că, din punct de vedere logic, natura individualului este felul lui de a fi nu *în sine*, ci pentru noi, iar cea a generalului, felul lui de a fi și *în sine* și în noi (din moment ce categoriile gândirii sunt totodată categorii ale lucrurilor). Cu această accepție a naturii individualului și generalului ni se pare că noua formalizare dă seama de lume în întregul ei, adică de cele trei generaluri concrete, obârșii ale tuturor celorlalte modalități generale și de întregul cunoașterii (cum voia Tarski, dar nu reușea cu vechiul formalism) prin punerea în raport a individualului acesta „rezultat din felul cum înregistrăm noi lucrurile” cu aceste generaluri fundamentale: natura, viața, gândirea.

Germeul acestei noi formalizări îl constituie cuplarea individualului cu generalul, un *semen formal* corespondentul logic al celui *semen entis* – mecanismul universal al închiderii ce se deschide din ontologie. Dar cuplarea nu se poate face oricum, dacă nu vrem să ieșim din sfera logicului. O integrare directă a individualului în general, ce ține de cunoașterea intuitivă, nu poate crea acea tensiune necesară ieșirii din fixație și intrarea în devenirea logică caracteristică câmpului logic creat prin apariția în cuplu a determinațiilor. Raportul dintre individual și general iese din inerția de subsumare, individualul intră în intimidare cu generalul și se educă împreună în procesul anastrofiei. Dacă ar fi să dăm și o altă definiție a câmpului

---

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Folosit și într-o lucrare mai veche.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ C. Noica, „Pentru o teorie...”, p. 229.

²² *Ibidem.*

logic, aceasta ar putea fi: *se poate numi câmp logic acea situație în care individualul intră în intimidare cu întregul*. Noica mărturisește, în „Pentru o teorie a câmpurilor logice”, că nu există ceva mai potrivit pentru acesta decât sugestia pe care o face Athanase Joja în legătură cu identitatea concretă, un *același în transformare* l-am numi, din care ar putea fi deduse toate categoriile și formele logice: concept, judecată, raționament sau implicația, negația, conjuncția și disjuncția, precum și deducția (analitică și sintetică) sau inducția. Acest lucru este posibil în măsura în care identitatea abstractă evoluează ca identitate concretă și devine relațională. Identitatea concretă este în același timp autorelație și relație cu altul, astfel încât lucrurile vor fi „dinamizate de propriul lor raport interior, pentru ca ele să poată avea relații unele cu altele. Dacă de pildă, fiecare atom n-ar fi o lume dinamizată de forțe contrare, ce oare ar putea sili atomii să intre în legătură și să formeze molecule?”²³. Fără un oarecare dezechilibru de sarcină electrică între protoni și electroni de la nivelul atomilor nu ar fi posibilă existența moleculelor simple sau a celor complexe și nici a substanțelor indispensabile vieții. Aproape tot ce ține de natură, de existența nemijlocită ca și ce ține de realitate, de transformările aduse de om și de progresele lui tehnologice, tot acest motor evolutiv se datorează acestor mici dezechilibre, fără de care nimic în natură nu s-ar fi schimbat în timp. Acestei evoluții trebuie să-i corespundă o nouă logică – una a dezechilibrelor locale. Profazele, constituenții noilor structuri logice²⁴, vor fi și ele forme de dezechilibru prin carența sau refuzul unuia din termeni.

Împrumutând ideea de câmp din fizica contemporană, Noica încearcă să schimbe unghiul din care erau privite până acum formele logice printr-o analogie, dar nu în sensul de simplă asemănare între o formă originară de existență a materiei și o altă formă, de asemenea originară, de existență a *formelor* logice, ci de permanență a unor termeni diferiți, adică acea situație în care o relație sau lege în câmpul fizic și o situație logică – o stare de ordine în câmpul logic sunt invariabile la anumite schimbări ale elementelor implicate. De ce nu face această analogie a celei din urmă cu forma obișnuită de reprezentare a materiei, cu cea de prezență concretă sesizată prin simțuri, delimitată de un *aici* și un *acum* și care se divide în părți ce nu pot fi în același timp în același loc? Pentru că o logică a identității concrete i se pare mai potrivită să exprime câmpurile materiei ale căror unde pot coexista în același loc din spațiu și se comportă diferit de modul cum interacționează obiectele materiale ale căror efecte (vitezele căpătate, de exemplu) se însumează (fenomen de care nu poate da seama decât o logică de însumare, o logică a mulțimilor de primă instanță). Între unde, dimpotrivă, are loc fenomenul de interferență, de intensificare sau de slăbire a unei rezultate, chiar dacă undele ce se întrepătrund au aceeași amplitudine. Într-un câmp, fie acustic, fie electromagnetic, efectele nu se însumează algebric, se potențază. Poate că fenomenul de rezonanță i s-a părut lui Noica a

²³ Ath. Joja, *Studii de logică*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1966, p. 234.

²⁴ Prin câmpurile logice se obține, spune Noica, o geneză a formelor logice (deocamdată a celor clasice, silogism, judecată, concept). Pentru acestea vom folosi mai degrabă termenul de *formalizare* pentru a desemna geneza acestor structuri. *Formalismul* noii logici (synaethism, krinamen, holomer), descris în *Scrisori despre logica lui Hermes*, va face obiectul altor lucrări.

ilustra cel mai bine operațiile de potențare și depotențare din mulțimile secunde. Diferențele dintre cele două forme de existență ale materiei (mărimi caracteristice diferite, legi diferite) au dus la discipline diferite, mecanica clasică și cea ondulatorie. Este firesc ca ele să țină de logici diferite. O astfel de logică, adică una a substanței²⁵ „concepută ca automișcare, ca materie specificată care-și dă ea însăși o evoluție”²⁶, este una care dă seama de o lume care „năzuiește mai degrabă să se prindă singură în forme proprii” (...), în care limitarea lucrurilor nu va fi impusă din exterior drept uniformă, ci limita „și-o dă lucrul însuși”, vine dinăuntru²⁷; lucrurile își dau ele forma, ca unități de la sine active. Pentru o astfel de lume, câmpurile morfogenetice ne par chiar mai apăsate apropiate, decât cele acustice sau electromagnetice, de ceea ce înțelege Noica prin câmp logic cu așa-numitul, de către el, *salt în vid* ce operează în câmpul de determinații apărut în cuplu. Câmpurile morfogenetice sunt responsabile pentru forma și organizarea specifică sistemelor la orice nivel de complexitate, fie el fizic, chimic sau biologic prin influențarea evenimentelor, care la nivel energetic sunt nedeterminate sau doar probabile. Ele au la bază mecanismul repetării formelor, modelelor de organizare sau a comportamentelor, numit și mecanismul cauzalității formatoare, iar pe baza lui se pot face predicții, care nu pot fi făcute fără anumite efecte măsurabile, experimentale. Un astfel de experiment a fost inițiat de W. McDougall și a avut loc la Harvard în 1920 pe șobolani și s-a ajuns la concluzia: dacă un animal învață un nou model de comportament, orice animal similar va învăța ulterior mult mai repede acel comportament, chiar dacă experimentele au loc în laboratoare situate la mii de kilometri depărtare și la distanțe în timp. Acest fenomen apare în absența oricărui tip de comunicare între laboratoare și oricărui tip cunoscut de legătură fizică. Un alt exemplu este legat de capacitatea multor sisteme în dezvoltare de a se regla: dacă o parte a unui astfel de sistem este îndepărtată sau adăugată, sistemul continuă să se dezvolte normal conform legii lui de dezvoltare, în alte proporții, dar întreg. Este cazul cunoscutului experiment al lui H. Driesch cu embrionii unor arici de mare: când una dintre cele două celule ale unui embrion aflat în stadiul incipient de dezvoltare a fost îndepărtată, celula rămasă nu a dat naștere unei jumătăți de arici, ci unuia mai mic, dar întreg. Sistemele în dezvoltare sunt teleonomice, au un scop morfologic, chiar dacă se acționează asupra unor părți ale întregului. Exemple însă se pot da și din lumea plantelor sau a substanțelor ale căror molecule cristalizează. Dar cel mai izbitor exemplu este simplul fapt al reproducerii: partea desprinsă de întreg (părintele) se ridică la puterea întregului (fenomenul holomeriei) și devine un nou organism. Partea devine întreg. Aceste fenomene nu pot fi înțelese decât în baza unui principiu formator, care face ca întregul să fie mai mult decât suma părților și este cauză a scopului morfologic al proceselor de dezvoltare. Astfel de procese ce au loc în câmpurile morfogenetice, prin care sisteme anterioare influențează morfogeneza sistemelor ulterioare, sunt greu de explicat cu conceptele de care dispunem în prezent. Singurul care pare potrivit este cel de rezonanță. Fenomenul de

---

²⁵ În acest caz, o formă diferită de cea clasică a ideii de substanță, cea de substanță-subiect.

²⁶ Ath. Joja, *op. cit.*, p. 235.

²⁷ C. Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 7.

rezonanță apare când unui sistem i se aplică o frecvență de vibrație egală cu frecvența proprie și se bazează pe principiul selectivității: dintr-un amestec de vibrații, oricât de complicat, sistemul reacționează numai la anumite frecvențe. Este cazul individualului privilegiat, care dă el legea. Rezonanța morfică este asemănătoare rezonanței electromagnetice despre care s-a vorbit mai sus în ceea ce privește selectivitatea, dar nu implică transfer de energie, deci nu poate fi explicată în termenii vreunui tip de rezonanță cunoscut (acustică, electromagnetică, electronică de spin sau nuclear magnetică). Acționând transspațial și transtemporal, morfogeneza pare mai degrabă asemănătoare saltului electronilor, care dispar de pe o orbită și apar instantaneu pe alta fără a trece prin spațiul intermediar. Pare a avea acoperire logică în „saltul în vid” al procesului anastrofic.

După cum în lumea fizică se constituie două direcții opuse (una, de omogenizare, indicată de principiul al doilea al termodinamicii; a doua, de heterogenizare, răspunzătoare de constituirea materiei organizate în virtutea unui – să-i spunem – principiu biologic al excluziunii asemenea principiului de excluziune al lui Pauli²⁸), tot așa în logică trebuie să se contureze și o altă ordine decât cea a formelor goale ce omogenizează lumea punând uniformă lucrurilor, una a heterogenului, a unei lumi ce „năzuiește mai degrabă să se prindă singură în forme proprii”²⁹ de unități dinamice, supuse principiului identității concrete.

2. „Nu se poate căpăta o logică formală nouă cu ideea de formă a logicii vechi”³⁰. Cu alte cuvinte, forma nu este un concept univoc. Dacă pornim de la numele ei din latină – *firmus* –, adică ceea ce face ca lucrurile „să țină”, vom înțelege prin formă, în sens larg, ceea ce este determinat, statornic, constant și sens de ansamblu (ca și pentru părți în cadrul lui), astfel încât să dea inferențe valide, pe scurt: ceea ce are consistență logică. Noica încearcă însă să caute consistența la un nivel mai adânc decât înlănțuirea de inferențe, de înlănțuirea de gânduri. A gândi, spune el, înseamnă a reveni asupra aceluiași gând, proces care reprezintă întreg mecanismul expansiunii logice și totodată cel al anastrofiei, în care individualul și generalul intră într-un adevărat echilibru reflectiv, prin care individualul și generalul se ajustează reciproc și se educă. Inferențele valide trebuie, după Noica, adevărate în validitatea lor și de aici trebuie să înceapă logica. Anastrofia, ca proces al ajustării definitiv pentru noua logică, este unul de autofundare³¹. Nu se mai pornește de la propoziții de bază, de la teză, ci de la problema ivită, de la temă. Adevăratele întemeiate duc la cercul tematic, care singur poate rezolva problema regresului la infinit cu care s-a confruntat filosofia de la vechii greci la empiriștii contemporani. Despre formă s-a

---

²⁸ Nedemonstrat încă de gândirea științifică și inexplicabil atât pentru logica clasică, cât și pentru cea matematică. Acest principiu este cel care instaurează diversitatea calitativă lumii (îngăduind repartiția variată a electronilor în straturile atomilor, justificând teoria valenței) și ar putea fi explicabil, însă într-o altfel de logică, una care, cum remarcă Noica, nu va mai înțelege didactic complexul prin simplu, ci, după cum par a spune și unele explicații științifice de astăzi, tocmai complexul va explica simplul (ontologic – generalul orientat spre individual, logic – întregul care stăruie în parte).

²⁹ C. Noica, *op. cit.*, p. 7.

³⁰ *Ibidem*, p.221.

³¹ Așa cum a numit Ferdinand Gonseth echilibrul reflectiv, ca metodologie opusă fundaționismului logico-empirist.

vorbit fie ca *formă a lucrului*, fie ca *formă pentru toate lucrurile*. Cea dintâi, cea aristotelică – *morphe, eidos* – se scaldă în ontologie, cum scria un logician francez pe la începutul secolului trecut, ca în mediul care îi este propriu și nu are nimic de-a face cu formele goale de conținut ale logicienilor contemporani care, cum e cazul lui Lukasiewicz, au deformat concepția aristotelică. De altfel, interpretările deformate au apărut încă din Evul Mediu, când o serie de gânditori îi atribuiau lui Aristotel propriile lor idei. Cea de-a doua, dacă e valabilă pentru toate lucrurile, nu mai este, constată Noica, propriu-zis formă, ci uni-formă, precum în matematici „cu mulțimile ei omogene și indiferente”. Natura ei e una statică, de simplă așezare a părții în întreg fără tensiune logică, căci vorbim în acest caz de un raport între individual (de fapt, un singular) și universal (care e rezultatul operării principiului identității abstracte). Aristotel definește în cartea Z din *Metafizica* universalul ca identic și comun mai multora. El este un predicat comun și nimic din ceea ce se afirmă ca predicat comun al mai multor lucruri nu privește pe *tode ti*, un individual (ființă determinată). Noțiunea de universal ar fi inopererantă în silogismul categoric fără lucrarea principiului identității abstracte și dacă celebra aplicație a acestui principiu: *dictum de omni et nullo* n-ar stabili identitatea universalului, particularului și singularului (nu a individualului, cum s-a specificat în *Metafizica*). „Tot ce este afirmat despre o clasă este afirmat despre oricare singular al clasei” este, s-a spus, axioma silogismului ce structurează modurile perfecte ale figurii întâi și astfel necesitatea concluziei, cu condiția însă a păstrării identității termenilor. În cazul identității concrete, definită în câmpul logic, nu mai vorbim despre universal, particular și singular, ci despre general, determinații, individual, care sunt și termenii modelului ontologic. La Noica vorbim, ca și la Aristotel, despre o onto-logică. Individualul (luat aici în *sine* și nu ca obiect al cunoașterii) rămâne în esență același (omul rămâne om), deși își dă determinații noi și este și altceva (prin determinația de creștere, de exemplu, sau cea de îmbogățire spirituală) și devine unitate a aceluiași și altuia (identitate concretă). Dacă în logica obișnuită s-a putut spune despre silogism că ceea ce îl face posibil este faptul că un același termen – mediul – poate fi și subiect, și predicat, în silogismul constituit cu termenii ontologici, un același termen poate fi și individual și general, deci mediul nu este luat de două ori în același sens. „*Toți oamenii* (sunt muritori) nu reprezintă același lucru cu *om* (Socrate) sau *oameni* (grecii sunt oameni). Faptul de a fi om, un exemplar uman, nu e totuna cu natura de om! Dacă nu accepți cuplajul individual-general, atunci ești silit să faci o identificare penibilă, atât gramatical, cât și logic, una care ține fie de o proastă formalizare, ca în prezentarea: dacă a revine lui b și b lui c, a revine lui c, unde b ca literă e, firește, *același*, dar are la Aristotel sens doar de stenogramă, nu de simbolizare; fie ține de o proastă însemnare (Bedeutung) a cuvântului. În fond, cuplajul individual-general este acceptat în chip tacit de toți – în afară de logisticieni, unde literele nu vor să însemne nimic sau înseamnă orice – și tocmai de aceea este valabil silogismul. Numai că prin individual trebuie înțeles acel termen care singur acceptă cuantificarea (nici determinațiile, ce au doar calitate, și nici generalul, neavând cantitate), astfel încât *un grec, unii greci sau toți grecii* reprezintă ceva individual de fiecare dată”³².

³² *Ibidem*, pp. 198–199.

Ne aflăm astfel în situația unui *quaternion terminorum*, care în silogismul clasic înseamnă un adevărat scandal logic: violarea identității noțiunilor. Natura conceptului de formă pe care o căutam pentru înțelegerea necesității noului formalism este cea numită de Noica *forma logică a lucrului* și este una procesuală. Dacă formele de primul tip, ale logicii clasico-aristotelice, erau unele de reflectare, iar cele valabile pentru toate lucrurile ale logicii matematice, unele de modelare, acestea din urmă, cele procesuale, nu pot ține decât de o logică speculativă „pentru că se referă la forme de reproducere, al căror specific este dat de caracterul mobil și de evoluția în același timp cu obiectul căruia i se aplică (ceea ce nu se petrece în cazul schematismului celorlalte tipuri de logică)”³³. Formele speculative țin de general, nu de universal. Se confundă adesea generalul, care este întreg și unitar (este unitate în pluralitate cu un principiu formator, dacă este general concret) și nu are cantitate, cu universalul, care este expresia cantitativului. „Există universaluri care nu sunt generaluri. Universalul indică extensiv totalitatea de cazuri. Generalul, natura unui gen. El își opune individualul, pe când universalul, doar particularul”³⁴. Ca întreg este același în fiecare parte (care cuprinde întregul nu sub forma trecutului, ci a viitorului). Și nu este vorba de acea tautologie de simplă afirmare a unui *același* de care a fost acuzat silogismul, ci de una ce ține de esența logicului, în sensul reflectării lui *același* în fiecare moment al întregului.

Odată stabilite aceste lucruri, poate începe procesul contracțiunii, care nu va mai recurge la termenii de noțiune și judecată, spre a reconstitui chipul silogismului, ci la cei trei termeni ai logicii reale: individual, determinații, general. Dar de ce ar fi suficienți doar aceștia trei spre a-l reconstitui? Noica nu ne spune, dar considerăm că două motive ar putea-o justifica.

Unul ar fi faptul că toată logica constituită (atât cea clasică, a incluziunii claselor, cât și cea matematică bazată pe teoria mulțimilor) începe cu trei termeni: individual, determinații, general (ale căror roluri le joacă: subiectul, termenul mediu, predicatul – în logica clasică; obiectul, proprietatea, relația – în logica matematică), care însă nu sunt niciodată idempotenți în demersul logic (cel puțin unul este în carență). În orice caz, individualul este desconsiderat în amândouă. Logica lui Hermes trebuie să înlăture acest neajuns, noile forme logice trebuind să reflecte noua direcție a heterogenizării, a diversificării lumii cu manifestările ei de autoorganizare, atât în lumea anorganică, cât și în lumea vie sau a întruchipărilor spiritului. Ea trebuie să înlocuiască ordinea mecanică, sistemică (în care partea, deși integrantă, nu exprimă direct întregul³⁵) cu ordinea prin fluctuații (în care partea este în *intimitate* cu întregul, amândouă fiind în permanentă transformare, ordine ce nu se regăsește doar în procesele chimice, ci în procesele evolutive din toate domeniile) și să opereze cu alte mulțimi.

---

³³ Ștefan-Dominic Georgescu, *Filosofia dialectico-speculativă*, București, Editura Academiei Române, 2017, p. 207.

³⁴ C. Noica, *Jurnal de idei*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 278.

³⁵ C. Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 22.

Celălalt motiv ar fi faptul că și cele trei principii logice, cu care le înlocuiește Noica pe cele clasice, corespund tot celor trei termeni. Principiul general al conexiunii necesare este, în accepțiunea lui Noica, principiul originar al logicului. Și identitatea, și contradicția sunt tot forme de legătură necesară³⁶, încât am putea spune că, dintr-un anumit punct de vedere, logica are un singur principiu fundamental, la fel cum în legile câmpului fizic nu putem vorbi, în fond, decât despre o singură lege – legea forței, care își propune o contra-forță în cea de-a treia lege și anulează prima lege, dacă nu rămâne inactivă. Dacă primul principiu reprezintă în cadrul modelului individualul (începutul gândurilor și proceselor), iar cel al contradicției generalul interacțiunii, atunci principiul conexiunii necesare ar reprezenta câmpul determinațiilor care „implică și face cu puțință individualul și generalul, adică modelul întreg”³⁷. Individualul, generalul și determinațiile înfășurate în cuplu, în primul moment după apariția în el a determinațiilor cauzate de solicitările lumii înconjurătoare, se vor desfășura ulterior în profazele, cu care se vor contura formele contracțiunii.

---

³⁶ Dacă nicio generalitate nu este în act spre a lega o determinație de un individual (adică spre a face ca unui individual să i se întâmple cu necesitate ceva), conexiunea necesară se transformă în legătură cu sine: principiul identității a devenit un caz particular al principiului conexiunii. Și contradicția exprimă, în mod evident, o formă de legătură, căci aceasta are caracter tranzitiv (pentru ca principiul să se poată formula trebuie să existe două entități).

³⁷ C. Noica, *Devenirea întru ființă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 344.